

TELO LAŽI IN EMANCIPACIJA MUSLIMANOV

DOLGA SENCA NESTRPNOSTI, KI JO JE V ROJSTVU NARODA LETA 1915 ZAKOLIČIL D. W. GRIFFITH, SEGA TUDI V TRETJE TISOČLETJE. AMERIČANI SO V SVOJI FILMSKI (IN REALNI) ZGODOVINI VESELO IZTREBLJALI RAZLIČNE MALOPRIDNE NARODE IN RASE, PAČ ODVISNO OD POLITIČNEGA TRENUTKA. PO ČRNCIH SO NA MUHO PRIŠLI INDIJANCI, MEHIČANI, NEMCI, KITAJCI, JAPONCI, VIETNAMCI, RUSI, TURKI, KMERI, SRBI, PA ŠE KDO, PO 11. SEPTEMBRU PA SEVEDA MUSLIMANI ... PARDON, TERORISTI.

ZORAN SMILJANIČ

Leta 1980 sem si prvič in zadnjič ogledal vojaški akcioner *Sila 10 Navarona* (Force 10 From Navarone, 1978, Guy Hamilton), nepotrební in zapozneli remake uspešnice *Navaronska topova* (The Guns of Navarone, 1961, J. Lee Thompson). V drugi različici je angleško-ameriška diverzantska skupina namesto v Grčiji pristala na tleh nekdanje Jugoslavije, kjer so se povezali s partizani. V spomin se mi je vtisnil naslednji prizor: zaradi izdaje enota pade v zasedo, vrstijo se eksplozije, partizani panično bežijo, kričijo in frčijo po zraku, medtem pa angloameriška skupina iz varnega zavetja opazuje pokol. Eden med njimi, mislim, da je bil Harrison Ford, zamrmra: »Poor bastards.« To me je nekako zmotilo. Ker je šlo za »naše« partizane, sem bil na dogajanje malce bolj občutljiv in tak odnos se mi je zdel neprimeren in ponižujoč. Čeprav naj bi bili zavezniki, smo zanje le domorodci, ki služijo za kanon futer. Ja, sem užaljeno zaključil, Američani nas podcenjujejo. Ko sem si, oborožen z novim spoznanjem, z »novimi očmi« ogledal nekatere njihove druge žanrske izdelke, sem spoznal, da ne gre za izjemo, pač pa pravilo. Američani so bili od nekdanj prikriti kulturni imperialisti, ki so na vse ostale gledali zviška, se iz njih norčevali ali jih izkoriščali, najraje pa kar vse skupaj. Od tedaj sem bil vedno na preži.

V zadnjih letih je pa je iz hollywoodske tovarne sanj prišlo kar nekaj filmov, ki se vse bolj oddaljujejo od ustaljenega vzorca. Ti filmi niso več akcijske pravlje v stilu Ramba, niti angažirani politični trilerji, kot jih je denimo snemal Costa-Gavras, ampak bizar-na kombinacija obojega. Novi časi, nove vojne, novi

filmi. V njih junaki sicer še vedno uspešno sesuvajo različne Al Kaidine celice, a si hkrati tudi zastavljajo neprijetna vprašanja, na katera so odgovori, kakopak, še bolj neprijetni. Zadeve so postale prezapletene, prezahtevne in prekompleksne, da bi se jih dalo elegantno rešiti z neustrašnim junakom, arzenalom orožja in pirotehnično predstavo.

Predvsem pa je v tovrstnih filmih opazen nov, drugačen in bolj poglobljen pogled na muslimane, Arabce oz. prebivalce Bližnjega vzhoda (ob pomanjkanju bolj ustreznega poimenovanja bom uporabljal izraz muslimani). Ti so od demoniziranih barbarov, fundamentalističnih fanatikov in brezobzirnih teroristov, ki hočejo iz čiste zlobe uničiti vse, kar je ameriškega, prepotovali dolgo pot do častnih, poštenih in spoštovanja vrednih mož. No – in o katerih filmih pravzaprav govorimo? V obešenjaški vojni groteski *Trije Kralji* (Three Kings, 1999, David O. Russell), ki opisuje prvo zalivsko vojno, najdemo slabe Iračane, pripadnike Sadamove republikanske garde, ki si seveda zaslužijo kroglo, in pa dobre Iračane, civiliste, ki so se Sadamu uprli, zdaj pa so jih Američani prepustili na milost in nemilost njegovi vojski. V precej črno-beli zasedbi vlog izstopa stotnik Said, sicer Sadamov vojak, ki ujetemu Marku Wahlbergu pove, kako je ameriška bomba ubila njegovega sina v zibelki, potem pa ga prisili popiti naf-to. »Požri jo, če si jo že tako silno želite.« V *Münchnu* (Munich, 2005, Steven Spielberg), ki govori o rojstvu sodobnega terorizma, je presežek Ali, mladi član PLO, ki v t. i. »varni hiši« izraelskemu agentu Mossada Ericu Bani prepričljivo razloži, kako je zadeva videti iz palestinskega zornega kota in da jim pravzaprav

ne preostane nič drugega kot terorizem. »To, čemur vi rečete terorizem, je za nas boj za obstanek.« V *Siriani* (Syriana, 2005, Stephen Gaghan), ki je tako rekoč brez akcije, princ Nasir Al-Subaai Mattu Damonu prezirljivo reče: »Vi Američani radi vrtate luknje v tuje dežele.« V *Ugrabitvi* (Rendition, 2007, Gavin Hood) se blondinka s Harvarda, Reese Witherspoon, kot levinja bori za svojega moža, sicer Egiptčana El-Ibrahimija, ki ga je ugrabila in zaprla ameriška tajna služba. V *Kraljevstvu* (The Kingdom, 2007, Peter Berg) spet najdemo kar nekaj netipičnih muslimanskih likov, ki krepko odstopajo od ustaljenih predstav. Napredek, ni kaj. Pa vendar se vseh teh likov in zgodb, kljub nedvomno svežemu pogledu, še vedno držijo nekateri stereotipi. Američani pridejo, pobijejo barabe, pozitivce pokrovi-teljsko potrepljajo po ramenu in se vrnejo v svoj ameriški raj. Formalno je sicer vse v redu, a to še vedno ni tista prava enakopravnost. Še vedno se ve, kdo je glavni frajer in kdo statist, kdo demokracijo izvaža in kdo uvaža, kdo je razvit in kdo zaostal, kdo živi v svobodi in kdo v diktaturi. Sicer pa tisti, ki Američanom pomaga ali vsaj simpatizira z njimi, to ponavadi plača z življenjem. »Poor bastard.«

No, in na tej točki pomeni zadnji film Ridleyja Scotta *Telo laži* (Body of Lies, 2008) največji in najradikalnejši korak naprej, vsaj glede na zgoraj omenjene filme. Angleški režiser na začasnem delu v ZDA se je v politično angažirane vode podal že v filmih *Sestreljeni Črni jastreb* (Black Hawk Down, 2001) in *Nebeško kraljestvo* (Kingdom of Heaven, 2005), kjer je v prvem »pobil« nekaj sto v drugem pa kar nekaj tisoč muslimanov. Kljub temu je očitno, da ga kom-

pleksna problematika Bližnjega vzhoda globoko za deva ter se je loteva strastno in z osebnim pečatom. Svoja kontroverzna politična stališča je presenetljivo odkritosrčno razložil v režiserjevem komentarju na DVD izdajah obeh filmov. Med drugim je prostodušno zagovarjal ameriško intervencijo v Somaliji, pa tudi od križarskih vojn se ni ravno preveč prepričljivo distanciral (čeprav je lik muslimanskega voditelja Saladina nedvomno obravnaval z neprikritim spoštovanjem). Zaradi svojih nazorov si je nakopal kar nekaj ogorčenih kritik, češ da se je prodal Američanom, da je militarist, imperialist in podobno. Potem pa je Scott v svojem zadnjem filmu *Telo laži* ubral povsem novo smer ter se celo posul s pepelom, podobno kot je pred dobrimi štiridesetimi leti storil John Ford v filmu *Jesen Cheyennov* (Cheyenne Autumn, 1964).

Že takoj na začetku filma je zapisan citat W. H. Audena – »*What all school children learn. To whom evil is done. Do evil in return.*« (»*Že otroci v šoli se učijo, da komur bo zlo storjeno, bo z zlom vrnil.*«) –, ki presenetljivo nedvoumno kaže, na čigavo stran so se tokrat postavili ustvarjalci filma. Čeprav o citatu krožijo različne interpretacije, pa nadaljevanje filma ne dopušča nobenih dvomov o tem, komu je bilo zlo storjeno najprej.

Leonardo DiCaprio je operativec Cie, ki deluje po Bližnjem vzhodu in skuša odkriti nevarno teroristično celico. Njegov šef je z vsemi žavbami namazani Russel Crowe, ki ima na voljo najsodobnejšo tehnologijo za nadzorovanje, med drugim vohunski satelit, prek katerega lahko dogajanje na terenu opazuje kot v kinu. Komunikacija med njima je skoraj perverzna: medtem ko Crowe opravlja vsakodnevna opravila, na primer vozi otroke v šolo, opazuje nedeljsko ragbi tekmo ali žveči nezdravo hrano, se pogovarja z DiCapriom in mimogrede odloča o življenju in smrti. Težavna naloga od DiCapria terja psihološki davek, v njem pa se nekaj dokončno prelomi, ko v neki akciji ubijejo arabskega agenta, ki je delal zanj. Zave se, da so ga izkoristili in po uporabi odvrgli. *Nice touch*: koščki Arabčeve kosti se mu dobessedno zapičijo pod kožo.

Tu v zgodbo vstopi šef jordanske tajne službe Hani Salaam, markantna in impresivna figura, ki učinkovito spodkopava in presega stereotipne predstave o muslimanih. Možakar je živo nasprotje tolstim, debelovratim, prepotenim, zlobnim in seveda sadističnim policijskim šefom, kakršne poznamo iz neštetihih filmov. Ne, Hani je visok, vitek, artikuliran, inteligenten, elegantno oblečen, svetovljanskih manir in izbranega življenjskega sloga, ki pa ne imitira zahodnjaških navad. Že ob prvem srečanju z DiCapriom Hani izreče presenetljivo zahtevo: naj mu ameriški agent ne laže. »*Če se mi boš samo enkrat zlagal, ne bova več sodelovala.*« Presenetljiva zahteva, glede na to, da v obveščevalnem svetu vsi nekaj mutijo in so prevare, manipulacije, izdaje in dvojne igre sestavni del tega sveta. DiCaprio nepremišljeno izreče obljubo, a jo kmalu tudi prelomi, zato pade v nemilost pri Haniju. Poštenost, lojalnost in odkritost so kvalitete, ki so jih Američani v hlastanju za kratkoročnimi cilji pripravljene takoj poteptati. Muslimani pač ne. Njim je to vrednota, način življenja, zato se tudi tako krčevito upirajo uvozu ameriške demokracije, ki sloni na laži, dvoličnosti in prevari. Vendar vztrajanje na temeljih morale in etike še ne pomeni, da je Hani naiven, daleč od tega. S svojimi sovražniki zna biti še kako neumljen, vendar z eno ključno razliko: iz sovražnikov zna narediti tudi prijatelje – prijatelj pa je v islamskem svetu nekaj nedotakljivega. In ravno sovražnik, ki je postal prijatelj, nazadnje reši DiCapria, ki mu preti, da ga bodo teroristi pred kamero obglavili, posnetek pa objavili na internetu.

Skratka, Hani je tako superioren musliman, da mu ni para. Takega na filmskih platnih še nismo videli. Predstavlja vrednote, na katere so Američani že zdavnaj pozabili, če so jih sploh kdaj imeli. Hani je dovolj pragmatičen, da se zaveda, da z Američani pač mora sodelovati, vendar mu je hkrati jasno, da se od njih ne more nič več naučiti, medtem ko bi se Američani lahko kaj naučili od njega. Ima pa njegov lik manjšo lepотно napako; igra ga angleški igralec Mark Strong, belec, katerega poteze malce spominjajo na arabske.

Kot da še vedno nismo presegli časov, ko je Al Jolson v *Pevcu jazza* (The Jazz Singer, 1927, Alan Crosland) namazal svoj obraz z globinom – in že je postal črnc.

Vsekakor je bil Hanijevo modrost pripravljen razumeti in sprejeti agent DiCaprio, ki se nazadnje odloči pretrgati vse stike s Cio in zaživeti kot civilist. In to ne v ZDA, ampak na Bližnjem vzhodu. Ko svojemu šefu pove, da mu je Bližnji vzhod všeč in da bo tu živel, mu ta zabodeno odvrne: »*Nihče ne mara Bližnjega vzhoda. Kaj ti je tu sploh lahko všeč?*«

Prišel je čas, nam med vrsticami vizionarsko sporoča Ridley Scott, da se prenehamo obnašati kot zavojevalci in razlike med kulturami spoznamo zares, od znotraj, na lastni koži. V tem smislu DiCaprio nadaljuje tradicijo silno redkih eksistencialnih junakov (Mož z imenom Konj [A Man Called Horse, 1969, Elliot Silverstein] ali Pleše z volkovi [Dances with Wolves, 1990, Kevin Costner]), ki gredo do konca, na vse ali nič. Odrekli so se svoji civilizaciji in zaživeli v drugi, novi in neznani kulturi, proti kateri so se še nedavno borili, zdaj pa so jo vzeli za svojo. To je prava enakopravnost, tako redka v ameriškem filmu.

Po vsem povedanem je zdaj jasno, na kaj, oziroma koga, se pravzaprav nanaša naslov *Telo laži*. V njem se zrcali vsa kultura ošabnosti, osvajanja, vmešavanja, izkoriščanja, izsiljevanja, prevar in nasilja. Laž kot temelj zahodne parazitske civilizacije, ki lahko preživi le na račun drugega.

Seveda ima film kar nekaj pomanjklivosti, poenostavitve, poljubnosti, nejasnosti in nelogičnosti, dalo bi se mu očitati to in ono. Ne nazadnje gre za 70 milijonov dolarjev težak *mainstream* izdelek, ki mora najti svoje mesto na trgu, ne pa za kakšen neodvisni film, ki si lahko privoščijo bistveno bolj neobremenjen pogled. Vendar si zaradi pogumnega pristopa, močnega sporočila in odkrite samokritike nedvomno zasluži spoštovanje. Poleg tega Američani še nikoli niso bili videti tako nebolgli. *Poor bastards.*